

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha

Herausgeber: Societad Retorumantscha

Band: 50 (1936)

Artikel: Ensatge digl guraint rumantsch duront igl Davod Mez-Tschentaner

Autor: Steier, A.

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-206598>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 08.02.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

ENSATGE DIGL GURAIN RUMANTSCH DURONT IGL DAVOS MEZ-TSCHENTANER

DA A. STEIER

Igls davos 50 onns ò igl rumantsch pitia scu mai avant.

Igl noss pi gronds bagns culturals èn: la cretta christianga, igl lungatg della mamma ed igl sentimaint da dretg e gisteia u la cunzenzta. Cal da chels bagns generals è sto igl primar? Cretta e sentimaint da dretg èn amplantos aint igl cor da mintgign, er ainten chel d'en pivel, tgi stat segl pi bass scalem cultural — da chel tgi ò igl lungatg digls mets, sègns e cloms inarticulos. Ma per nobilisar e perfecziunar tottas valetas culturalas vottigl igl lungatg, igl med e pled per cumparteir partratg e pansar. Igl lungatg carracterisescha pero er igl pivel tgi raschung'el. El cuntigna igl spiert e pansar digl pivel. Igl montagnard è marcant, diritsch e roc. Strapatschs e privels igl òn do chella taimpra, ma er igl sies lungatg è deir (decr) e roc scu la pizza.

Chel pivel tgi perda igl sies lungatg, ò smers en toc digl sies spiert e pers bler digl sies carracter. El cometta en mazzamaint ved sia veta spirtala. Tge tung e sung so ramplazzar igl lungatg ed igl spiert da chel — sa furmo e cultivo tras tschentanners? En sung fat sainza sal e sainza taimpra. Tgi è bung da sa mussar e s'ofnager ainten en lungatg ester uscheia scu el è? Nign. Tschentanners na bastan stronsch per reacquistar ainten en lungatg ester igl scazzi linguistic della favela sbittada.

Muoth screiva digls paeis stos rumantschs e tudestgeas da tschentanners anno:

biars plaidan mender ch'ils affonts.
Schizun da tretschien onns,
gia tudestgai de tretschien onns,
han aunc adina plaid romontschs d'anvons.»

En oter vers da chella nateira:

«Chel tgi sbetta la favela,
tgi la mamma igl ò do,
chel è sclav d'ena fantschela,
tgi sen vei'el ò catto.»

En grond scribent ò detg en'eda: «Igl poet stò eir a scola tagl unfant.» El ò managea tg'igl poet stoptga amprender digl unfant per saveir dar belas sumeglias figurativas. El stò pero tadlar segl unfant d'ena mamma, tgi n'ò betg patto davent igl sies lungatg irto. Chel unfant so nign lungatg, chel tgi la mamma vot far ruschanar en lungatg ester; el na so betg s'exprimer dretg, e la sia fantascheia sedrescha ve causa tg'el na so betg vistgier igl sies partratg ainten ena furma dretga.

I vign prest da ritscher fessla da pang santond mammas rumantschas a ruschanar tudestg cugls unfants. Chellas creian anc da far scort scumpigliond lungatg e sumbrivond igl spiert unfantil. Pigl unfant è tot veiv, el personifitgescha tots muvimaints d'animals e da tgosas. Chels partratgs so el exprimer figurativmaintg angal aint igl lungatg matern e betg ainten en ester p. ex. las sequentas sumeglias tgi èn notifitgidas giu d'la bucca d'en pitschen unfant: La roda bragia — (ve digl pal digl sera-tgar); igl sains canta; igl ditschung ritscha; igl favogn schema; il ual marmogna; igl ragn planscha; igl stgef-pan-digia sbrigia. — Igl unfant na canoscha anc betg igl pled «tgoma», ma pè e mona so el tgetgi gl'è. El dei: igl mona digl pè; agls garlets digl cot òl detg: la barba cotschna digl cot. «Betg stranglè la mia tgoma,» strandschond en liom mengia stagn, ed o. pl.

Cantas canzungs unfantilas, versets e gias cun plets rumantschs, s'antalei, èn ias pers e na reneschan betg ple.

Pir curatgi vo pers toc a toc digl custevel bagn d'en vigl lungatg irto, ins antschevigli a pansar e meditar la gronda valour spritala tgi vo an paglia.

Avant 60—70 onns òn prominents omens digl terratori rumantsch sa parsvadia, tg'igl intensiv svilup da trafic masdava e niva a masdar veaple tudestgs cugls rumantschs ed uscheia periclitar igl rumantsch. Mianc l'invasiung qualsra digl 13avel

secul ò influenzo schi donnagiousamaintg l'originalitad della favela rumantsch scu igl trafic carschaint digls davos 50 onns. Ma betg angal igl lungatg ò pitia ed è svania ord diversas vischnancas, er bleras isanzas èn eidas persas, ed igl taimp odiern n'ò er pac sentimaint per tradiziung; chel sentimaint da pietad è para scumparia segl antier mond.

Visevels promatuors e cultivatours digl lungatg e spiert rumantsch òn gio avant 60 u 70 onns resantia igl basigns da spindrar tant scu pussebel la viglia cultura rumantscha orala. Dr. Tgasper Decurtins rimnava gio cun 17 onns igls scazzis folcloristics e linguistics anc veivs da chel taimp, ma blers angal da cattar ple tar las tattas da buna memorgia. Ouras, gea deis-ôr vegia el sa laschea rachintar dallas viglias matronas praulas, recitar vers, risdeir detgas e cantar canzungs. Tot chegl ò el codifitgia ainten igls voluminous toms della Chrestomathia, ena enorma lavour fatga ord idealissem per la buna tgosa e betg ôr d'en spiert materialistic scu igl taimp passo e chel dad oz igl documanteschan.

Avant 50 onns òn premuros rumantschs sa unia ainten la societad reto-rumantscha cugl sies bel e stagn organ, las annalas, nouatgi gl'è purto ansemen en retg material cultural e spindro bler tgi fiss indubitablamentg ia pers sainza chel organ. —

En lungatg stò pero rastar veiv, neir ruschano, schi el vot sa mantigneir. Piprest tg'el sa mesda cun en oter, perda el veaple igl sies sazzi da meds e plets irtos, ampresta furmas digl lungatg ester, gea per cumoditad parfign plets e sto uscheia mu-reir plangaplang.

Alloura òn las lavours literaras, las raccoltas viglias angal ple valeta scientifica. La literatura rumantscha seia a norma digl pivel la pi retga digl mond; ma tge vala ella, schi ena part digls noss rumantschs na son mianc liger rumantsch, parchegl tgi la scola mossa angal tudestg.

Dasper igls omens, tgi òn avant 50 e 70 onns e siva er fatg tot sforz pigl mantignamaint della mossa verva rumantscha, ègl er da cattar avant e siva tradituors tranter igls intellectuals rumantschs.

An Schons ònigl avant 100 onns omens da scola scaztgea igl rumantsch ôr dellas scolas, volend instrueir angal igl lungatg

tudestg, cartond prubabel tgi angal cugl tudestg nissigl da cultivar giurists ainten la scola primara.

Remarcabel tgi gist igls noss frars rumantschs da Schons òn piglia l'iniziativa da fundar la Leia rumantscha, gist els tgi òn experimento tgetgi vot deir schnaer e bastardar igl lungatg matern. I vala er oz per tots anclars rumantschs chegl tg'igl poet Surseter, Pader Lozza, screiva sur digl lungatg Surmeir an sia maniera toccanta. Nous citagn angal varsacantas strofas della sia bela poesia:

«Igl noss rumantsch, igl noss roman accent,
chel tschessa. Igl tudestg, igl prepotent
cun fer e fi
è giu Casti.

Er traditours ègl tranter nous, tg'igl geidan!
«Venite a noi» igls frars lategns anveidan. —
«Na nigns murdias,
er schi tradias.

Partge dessan nous apostatar?
Nous lagn igl cultivar, igl sviluppar,
igl noss lungatg,
igl noss partratg.

Ist, tgera verva, dalla mort nudada?
Scu'gl noss Fontana aintamang la spada,
lagn segl rampar
cun tè crudar. —

Igl novissim taimp ò fatg tot pussebel sforz per mantigneir igl rumantsch er tras la scola. Igls davos decenis digl tschentaner passo ò la scola scundrivo duple l'originalitad digl rumantsch tgi promovia igl mantignamaint. La peisa gronda è adegna nida messa segl tudestg. Anc ozande dattigl cunsegls da scola sculos tgi insistan sessour, angal bler tudestg, rumantsch son igls unfants amprender an famiglia e sen giassa. Els surveian tgi chel tgi canoscha dretg — er grammatical-maintg igl sies lungatg matern, amprenda pi lev e pi franc mintga lungatg ester. L'experiencescha moss'er tgi an scolas,

tgi cultiveschan igl lungatg matern da fundamaint, igls scolars vignan pi francs ainten l'applicaziung digl lungatg ester. La viglia metoda da translaziung ò bagn er influenzo mal l'originala syntax rumantscha; bleras furmas tudestgas òn sa sluito no aint igl rumantsch e scatzgea las viglias veiras furmas rumantschas; plects rumantschs an furma tudestga. Bagn ògl er mantgea allas scolas rumantschas anfignen igl davos digls 90 codeschs rumantschs tenor normas unificadas ed er ena grammatica. Gl'è prinzipalmaintg d'angraztger agls dus miritevels schefs d'educaziung Engiadinais — Vital e Ganzoni — tgi las scolas òn survagnia codeschs rumantschs. Igl noss premuro directer d'educaziung scadut ò pac taimp avant sia sorteida òr della regenza mess an muvimaint igl problem da stgaffeir codeschs rumantschs da cant tgi òn da sarveir agl antier territori cuntignond canzungs aint igls divers ideoms, ed ins sa porta cugl partratg da concepeir madem codeschs er per chòr viril e mixt.

Indubitabel è igl cant rumantsch infantil e popular en exquisit med per mantignamaint della favela materna. Prinzipalmaintg èn bagn adattadas canzunghettas pigls pitschens fitg da racumandar, canzungs da gi — cugls muviamints ritmics, versets d'unfants cun tact e rema. Igl infant è da nateira en pitschen poet musical. Tot igls sies gias ston — schi pussebel correr an tact, e parfign stgaffeschigl sez la musica lotiers, schi n'exista nigina; ma savenz santignsa oz segls plaz da gi da scolas rumantschas a cantar tudestg; ma propa bagnatgavegl cugl tung natural naschia aint so mintgign angal cantar aint igl sies lungatg matern. Er belas poesiettas memorisescha e recitescha igl infant cun predilecziung.

Ansomma lainsa mantigneir la nossa bela favela stuainsa la laschar vivazitar igls unfants cun cant e poesia, cun praulas e detgas — cun literatura comensurada agl anim — alla nateira infantila.

Tgitgi ò la giuventetgna ò gl'avigneir. —